

O'ZBEKISTON OLIMLARINING ILMIY-AMALIY TADQIQOTLARI

ilmiy-nazariy, metodik
jurnal

№2 (14)
2025

O'ZBEKISTON OLIMLARINING ILMIY-AMALIY TADQIQOTLARI

ilmiy-nazariy, metodik jurnali

TAHRIRIYAT HAY'ATI:

Bosh muharrir:

Madraximova Feruza Ruzimbayevna
(p.f.d., dots.)

Bosh muharrir o'rinbosari:

Matyoqubov Hikmat Shuhratovich
(PhD., dots.)

Tahririyat a'zolari:

D.N.Abdullayev – t.f.d. dots.
S.R.Davletov – t.f.d. prof.
S.M.Matkarimova – t.f.d. dots.
I.S.Abdullayev – i.f.d. prof.
B.Ruzmetov – i.f.d. prof.
J.X.Ataniyozov – i.f.d. prof.
R.M.Matkarimov – p.f.d. prof.
I.Saifnazarov – f.f.d. prof.
M.S.Xajiyeva – f.f.d. prof.
E.R.Ro'ziyev - p.f.d. prof.
M.S.Salayeva - p.f.d. prof.
M.O.Atajanova - f.f.d.
S.U.Xodjaniyazov - p.f.d., dots.
D.T.Xudayberganov - i.f.d. dots.
S.T.Davlatova – t.f.d. dots.
U.I.Abdullayev – t.f.d. dots.
M.M.Matyakubova – t.f.n.dots.
D.Q.G'oyipov – f.f.d. dots.
A.D.O'rozboyev – f.f.d. dots.
B.B.Nurullayeva – ps.f.n. dots.
E.X.Zoyirov – f.f.d. dots.
O.E.Xayitov – ps.f.d. dots.
Q.P.Qobulov – ps.f.d. dots.
D.A.Urazboyeva – ps.f.d. dots.
X.R.Matyakubov – p.f.n.dots.
J.Q.Yusubov – PhD, dots.
X.X.Matyakubov – PhD, dots.
D.Atamuradova – PhD.
Z.Y.Adilov – PhD.
Z.K.Abidova – PhD.
Y.A.Karimov - PhD.
M.I.Jakbarova – PhD.

2 (14), 2025

Muassislar:

Urganch davlat pedagogika
instituti,
Ziyo scientific center MCHJ

Jurnal xalqaro ISSN 2181-3418-son
raqami bilan hamda O'zbekiston
Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligi
tomonidan 2022-yilning 5-mayida
№1612-sonli guvohnoma bilan
davlat ro'yxatidan o'tgan.

Jurnal OAK Rayosatining
2024-yil 27-sentabrdagi 361-son
qarori bilan jurnal **filologiya va
psixologiya fanlari** bo'yicha
dissertatsiyalar asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya
etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga
kiritilgan.

**Jurnal yiliga 12 marta
chop etiladi.**

Jurnaldan olingan materiallarga
“O'zbekiston olimlarining ilmiy-amaliy
tadqiqotlari” jurnalidan olindi”, degan
havola berilishi shart.
Mualliflardan kelgan qo'lyozma
materiallar egalariga qaytarilmaydi.

Tahririyat bilan aloqa:

E-mail: ziyo.scientific@bk.ru

Sayt: www.re-search.uz

Manzil: O'zbekiston, 220100,
Urganch shahri, Gurlan ko'chasi,
1-uy.

MUNDARIJA

FILOLOGIYA	
Usmanova S. S. G‘arb adabiyotida malika an’anaviy hukmdor sifatida.....	3
Avazova L. B. Ingliz va o‘zbek adabiyotida modernistik oqimlar: simvolizm, ekzistensializm va avangardizm.....	12
Begibayeva F. B. “Hamdardlik bildirish” nutqiy janri sotsiolingvistik omillarining o‘ziga xosligi.....	19
Mukhtorova G. Translation methods and strategies in the context of science fiction: a study of ray bradbury’s fahrenheit 451.....	24
Buriyeva M. Sh. Sociolinguistics and code-switching: a comparative study of Uzbek and English.....	29
Sayfutdinova D. P. “Tilak” nutqiy janrining ijtimoiy semiotik mazmuni.....	33
Buriyeva F. Sonet janri takomilida an’ana va novatorlik.....	38
Xudoyorova N. N. Navoiy forsiy she’riyatining g‘oyaviy-badiiy qimmatini....	45
Abdurashidova N. X. XX asr birinchi choragi vyetnam hikoyanavisligi shakllanish kontekstida fam zyui tonning ijodi.....	51
Гафарова III. X. Джадиды – вдохновляющие лица борьбы за независимость.....	60
Xamidova D. M. Ingliz tilidagi iqtisodiy terminlarning etimologik xususiyatlari.....	66
Talipova A. M. Badiiy asarda obrazning o‘rni.....	74
Bahronova N., Ruziyeva S. A. Translation of lexical and stylistic features of dan brown's novel angels and demons from english into uzbek language.....	79
Ergasheva Sh. M. Inson-kompyuter aloqasida interaktiv dizayn va foydalanish qulayligi (usability).....	89
Toshpo‘latov A. I. Ahmad Tabibiy murabba’larida vazn, g‘oya va badiiy tafakkur mutanosibligi.....	95
Boyatov O. M. G‘azal janrining poetikasi va majzub namangoniy ijodidagi o‘rni.....	105
G‘ofurova Sh. A. O‘zbek adabiyotida ma’rifiy roman poetikasi.....	111
Djabbarova K. A., Karimova Z. A. Linguo-pragmatic features in dialogues (In the examples of the story “Cat in the rain”by E.Hemingway).....	117
Asqarova J. B. Sehrli ertak obrazlari tizimi.....	123
Jo‘rayeva M. Y. O‘zbek mifologiyasi tadqiqi taraqqiyotida folklorshunos mamatqul jo‘rayevning o‘rni.....	128
Ergasheva Sh. M. Internet of things (iot) texnologiyasining inson-kompyuter aloqasida o‘rni va ahamiyati.....	133
Sapayeva B. Sh. Turli tizimli tillarda gapni bo‘laklarga ajratish va so‘z tartibi tadqiqi tarixidan.....	139
Темирова III. Г. Эволюция лексики в цифровую эпоху.....	145

Yuldosheva M. Z. Bevosita nutqiy strategiyaning sotsiopragmatik variativligi.....	151
PSIXOLOGIYA	
Jo'rayev N. S. Kasbiy refleksiya bo'lajak pedagogning o'zini o'zi rivojlantirish mexanizmi sifatida.....	160
Halimova M. Talabalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	169
G'aybullayeva D. M. O'smirlarda o'z- o'ziga bo'lgan ishonch hissini rivojlantirishning psixologik texnologiyalari.....	174
Tulyaganova G. O., Azizova Sh. U. Nodavlat oliy ta'lim muassasalari talabalaridagi individual xulq atvor va psixologik muhitning o'ziga xosligi.....	180
Xurramova M. A. Raqamli texnologiyalar va inson psixologiyasiga ta'siri.....	186
Begmatov R. O. Aqliy rivojlanishni diagnostika qilishda zamonaviy yondashuvlar.....	192
Abdakimov U. A. Slalomda eshkak eshuvchi sportchilarning psixologik xususiyatlari.....	197
PEDAGOGIKA	
Xudaykulova S. Z. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchlarida texnik ijodkorlikni shakllantirishning metodik asoslari.....	204
Muladjanova G. A. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda muloqotchanlik ko'nikmlarini shakllantirishda interfaol usullardan foydalanish.....	210
Nazarova S. A. "Formativ baholash sharoitida o'quvchilarning cholg'u asboblari chalishga oid kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari (ixtisoslashtirilgan maktablar o'quvchilarida musiqa fani misolida)".....	216
Ne'matova D. B. Xalqaro tajribalarlar asosida o'quvchilar ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish (egra tadqiqotlari misolida).....	223
Usmanova S. E. Musiqaga nisbatan idrok va emotsional hozirjavoblikni rivojlantirish.....	229
Shabbazova D. R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va aksilogik yondashuv.....	236
Xolmo'minova A. Z. Globallashuv sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy qadriyatlarini shakllantirish.....	242
Nasimov S. X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini maktabga adaptatsiyasida diqqat sifatlarining ahamiyati.....	246
TARIX	
Allanazarov S. B. Ikkinchi jahon urushi yillarida Xorazmda ijtimoiy-madaniy muassasalarning ahvoli.....	252

Yuldosheva Mashxura Zokirjon qizi
Filologiya bo'yicha falsafa doktori (PhD), Ichki
ishlar vazirligi Namangan akademik litseyi
yuldoshevamashhura09@gmail.com

BEVOSITA NUTQIY STRATEGIYANING SOTSIOPRAGMATIK VARIATIVLIGI

Annotatsiya. Ushbu maqolada bevosita nutqiy strategiyaning sotsiopragmatik variativligi tahlil qilingan. Bevosita nutq aktlari muloqot jarayonida so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni qanday shakllantirishi hamda kontekstga qarab qanday o'zgarishi ilmiy nuqtayi nazardan o'rganilib, nutqiy strategiyalarning ijtimoiy maqom, muloqot sharoiti va madaniy kontekstga bog'liq ravishda turlicha namoyon bo'lishi misollar asosida yoritilgan. Maqolada sotsiopragmatik yondashuv asosida bevosita nutq strategiyalarining variativ xususiyatlari aniqlanib, ularning kommunikativ samarasiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: bevosita nutq aktlari, direktiv akt, sotsiopragmatika, variativlik, kommunikativ strategiya, ijtimoiy maqom, ijtimoiy rol, muloqot konteksti, pragmatik tahlil.

Юлдошева Машхура Зокиржон кизи
Доктор философии по филологии (PhD),
Академический лицей Министерства
внутренних дел в Намангане
yuldoshevamashhura09@gmail.com

SOCIOPRAGMATIC VARIATION OF THE DIRECT SPEECH STRATEGY

Аннотация. В данной статье анализируется социопрагматическая вариативность стратегии прямой речи. С научной точки зрения изучается то, как прямые речевые действия формируют социальные отношения между говорящим и слушающим в процессе общения и как они изменяются в зависимости от контекста, а также на основе примеров выделяются различные проявления речевых стратегий в зависимости от социального статуса, условий общения и культурного контекста.

Ключевые слова: прямые речевые акты, директивный акт, социопрагматика, вариация, коммуникативная стратегия, социальный статус, социальная роль, контекст общения, прагматический анализ.

Yuldosheva Mashxura Zokirjon kizi
Doctor of Philosophy (PhD) in Philology,
Namangan Academic Lyceum of the Ministry of
Internal Affairs

SOCIOPRAGMATIC VARIABILITY OF DIRECT SPEECH STRATEGY

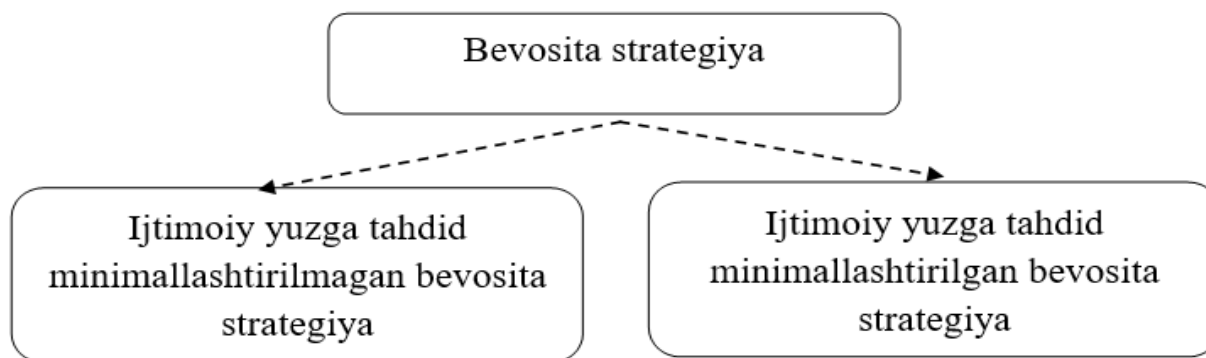
Annotation. This article analyzes the sociopragmatic variability of the direct speech strategy. How indirect speech acts shape social relations between the speaker and the listener in the process of communication and how they change depending on the context are studied from a scientific point of view, and the different manifestations of speech strategies depending on social status, communication conditions and cultural context are illustrated on the basis of examples. The article identifies the variable characteristics of direct speech strategies based on a sociopragmatic approach and analyzes their impact on communicative effectiveness.

Keywords: direct speech acts, directive act, sociopragmatics, variability, communicative strategy, social status, social role, communication context, pragmatic analysis.

Bevosita strategiya [1;14]. (Bald on record) – muloqotda soʻzlovchining kommunikativ niyatini aniq va toʻgʻridan toʻgʻri aks ettirishga xizmat qiladi. Bu strategiya, odatda, yuzaga kelishi mumkin boʻlgan ijtimoiy tahdid (FTA) taʼsirini minimallashtirishga qaratilgan har qanday qoʻshimcha til birliklari yoki usullarsiz amalga oshiriladi. Bevosita strategiya koʻpincha buyruq yoki talab shaklida qoʻllaniladi va bu shaklda foydalanilganida yuzaga keladigan ijtimoiy tahdid minimal darajada saqlanadi, chunki soʻzlovchi tomonidan hech qanday tuzatmalar kiritilmaydi. Xushmuomalalikning nol darajasi sifatida ham baholanashi mumkin. Ushbu strategiyadan foydalanilganda u murojaat qilinadigan shaxslarni hayratda qoldirishi yoki biroz noqulay his etilishiga sabab boʻladi. Bunday strategiya odatda oʻzaro yaqinlik darajasi yuqori boʻlgan shaxslar, masalan, yaqin doʻstlar yoki oila aʼzolari oʻrtasida keng qoʻllaniladi[1;14] va turlicha namoyon boʻladi. Bu sotsiopragmatik variativlik deb nomlanib, tilning ijtimoiy va pragmatik omillar taʼsirida turlicha qoʻllanilishi va maʼno hosil qilish jarayonidagi oʻzgaruvchanligini anglatadi.

Bu strategiyada soʻzlovchi tinglovchining ijtimoiy yuziga tahdidlarni kamaytirish uchun hech qanday tuzatish qilmaydi. Uni qoʻllashning asosiy sababi shundaki, agar soʻzlovchi tinglovchining yuzini qondirishdan koʻra maksimal samaradorlik bilan FTA qilishni xohlasa, hatto har qanday darajada, u bevosita strategiyani tanlaydi[2;70]. Bevosita (bald on record) strategiyasi koʻpincha direktiv nutq aktlarini amalga oshirishda qoʻllaniladi. Direktiv nutq akti odatda tinglovchidan maʼlum bir harakatni amalga oshirishni talab qiladigan nutq aktidir. Bunga buyruq berish, soʻrash, maslahat berish, taklif qilish kabi nutqiy faoliyatlar kiradi. Direktiv nutq akti va bevosita strategiya odatda yuqori darajadagi ijtimoiy kuch, yaqinlik mavjud boʻlgan vaziyatlarda samarali boʻladi, chunki bu vaziyatlarda toʻgʻridan toʻgʻri murojaat qilish tinglovchining yuziga zarar yetkazmasdan amalga oshiriladi. Ammo direktiv akti bu strategiyaning bir qismi sifatida koʻrsatish mumkin. Bevosita strategiya adresantning maqsadini aniq ifodalaydi va koʻpincha nutqning formasi (shakli) va funksiyasi (pragmatik maʼno) oʻrtasida bevosita bogʻlanish boʻlgan performativ feʼllar orqali shakllanadi.

Bevosita strategiyadan foydalanishning ikki turi ajratiladi[3;95]:

1-chizma. Bevosita strategiya turlari

I. Ijtimoiy yuzga tahdid minimallashtirilmagan bevosita strategiya (Cases of non-minimization of the face threat)

Bald on record strategiyasida tuzatuvchi harakatlarsiz, ochiq (baldly) – “non-minimization of the threat[4;33] turi kontekstga qarab turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ushbu turdagi strategiya to‘g‘ridan to‘g‘ri va ochiq so‘zlashni o‘z ichiga oladi, bunda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy xavfni kamaytirish uchun hech qanday urinish qilinmaydi. Qo‘llaniladigan ifodalar aniq va bevosita bo‘lib, suhbatdoshning his-tuyg‘ularini hisobga olmay, bevosita maqsadga yo‘naltirilgan direktiv aktlarda foydalanilganligi uchun ham direktiv strategiya [4;37] deb nomalanadi. Bu uslub odatda yaqin munosabatlarda yoki rasmiy kontekstlarda qo‘llaniladi, bunda ijtimoiy nuqtayi nazardan qattiqroq ifodalarni qo‘llash ham mumkin. Natijada adresatning erkinligini cheklab, salbiy yuzga tahdid soladi:

1. **Buyruq:** Undash akti – buyruq akti [5;156], direktiv akt [6;107]– o‘zida kommunikativ (illokutiv) maqsadning bayon qilinishiga ko‘ra reprezentativ aktlardan farqlanadi. Undash aktini sodir etish uchun so‘zlovchi propozitsional mazmunda ma‘lum bir narsa, hodisa yuzasidan xabar berish bilan tinglovchini qaysidir harakatlarni bajarishga undaydi [7; 130]. Demak, undash aktida adresant biror kommunikativ niyat yoki maqsad orqali ma‘lum bir ifodani talaffuz qilish bilan adresatni qaysidir xatti-harakatlarni bajarishni buyuradi:

... *Uningni o‘chir!* – dedi Asadbek dag‘al ovozda. – *Uyga bor, ovozingni chiqarma. Bitta-yarimta so‘rasa... ammasinikida edi, de.*

– *Voy...– Manzura eriga ajablanib qaradi. – Ammasi yo‘q-ku?*

– *He noshud, – Asadbek shunday deb g‘ijindi. “Bu lalaygan xotin eplab bir bahona topolmasa...” – ammasi bo‘lmasa... ko‘chada mashina sal turtib ketibdi, de, kasalxonada ekan, de.. Bor... To‘xta, kim bilan kelding?*

– *Jamshid bilan.*

– *Seni tashlab, Jalilni olib kelsin. (“Shaytanat” –1.)*

Ushbu matn parchasida “*Uningni o‘chir!*” jumlasida buyruq aniq va bevosita ifoda etilgan, shoshilinchlik hamda kuchni ifodalagan; “*Uyga bor, ovozingni chiqarma*” jumlasida muloyimlik yoki tahdidni kamaytirishga urinish yo‘q; “*Bor... To‘xta, kim bilan kelding?*” – bevosita buyruq, holatning jiddiyligini ko‘rsatgan; “*Seni tashlab, Jalilni olib kelsin.*” – qat‘iy ifoda, hamma uchun ma‘lum bo‘lgan kuchli pozitsiyani ifodalagan. Asadbekning dag‘allik

bilan gapirishi uning avtoritetini, kuchini va murosasizligini ko'rsatadi. Quyida kontekstda qo'llangan buyruq aktlarini quyidagi 1-jadvalda batafsil tahlil qildik:

1-jadval.

Buyruq aktining sotsiopragsmatik tahlili.

Bevosita strategiya					
1.		2.		3.	
<i>Uningni o‘chir! ...</i>		<i>Uyga bor, ovozingni chiqarma.</i>		<i>Bitta-yarimta so‘rasa... ammasinikida edi, de.</i>	
Asadbek hech qanday muloyimlik belgilarisiz, bevosita Manzuraga jim bo‘lishni buyurgan. Bu gap shoshilinchligini va uning Manzuraga nisbatan yuqori mavqeyini ko‘rsatgan.		Asadbekning bu gapida ham yumshoqlik yo‘q, ochiq buyruq akti qo‘llangan. Bu gap uning Manzuraga nisbatan hokimiyatini va vaziyat ustidan to‘liq nazoratni saqlab qolishga intilishini ko‘rsatgan.		Asadbek Manzuraga bahona aytishiga da‘vat etgan. Gapning bu tarzda aytilishi, Manzuraning boshqa tanlovi yo‘qligini va Asadbekning ko‘rsatmasiga to‘liq amal qilishi kerakligini bildirgan.	
Sotsiopragsmatik tahlil					
Hokimiyat va kuch:		Muloqotning pragmatik jihatlar		Ijtimoiy rollar va ularning aks ettirilishi:	
Asadbekning ustunligi	Manzuraning muteligi	Tezkorlik va shoshilinchlik (buyruq akti)	Emotsional holat (perlukatsion akt)	Gender rollar (er va xotin)	Ijtimoiy munosabatlar (boshqaruvchi va bo‘ysinuvchi)

Asadbekning bevosita strategiyani qo'llashi uning oiladagi nazorat va kuchni o'z qo'lida saqlashga intilishini namoyon etgan. U shoshilinch, emotsional holatda bo'lgani uchun bevosita va ochiqchasiga gapirgan. Bu strategiya orqali u o'zining hokimiyatini ta'kidlagan hamda Manzurani bo'ysinishga majburlagan. Asadbekning buyruqlar berishi, Manzuraning esa unga itoat etishi, jamiyatdagi an'anaviy gender rollarni ko'rsatibgina qolmay, ular o'rtasidagi suhbat sharq oilalariga xos muloqot strategiyasini ko'rsatadi.

2. Ogohlantirish :

– *Tengiz hafsalasi pir bo'lib, qo'l siltadi. – Senlar mishiqlaringni oqizib, “tuhmatdan qamaldim”, deb yig'lab yuraverasanlar. Endi gap shu, bilmasang bilib ol: men – o'g'riman!* (“Murdalar gapirmaydilar”, 6-b.)

Bu kontekstda ham fikrlar bevosita aytilgan bo'lib, suhbatdoshning his-tuyg'ularini hisobga olmagan va tahdidni kamaytirishga harakat qilmagan. So'zlovchi o'zining kimligini, nima bilan shug'ullanishini ochiq aytib, ogohlantirmoqda. Bu orqali u o'zining pozitsiyasini hamda holatini aniq ko'rsatadi. “Endi gap shu, bilmasang bilib ol: men: og'riman” degan ifoda orqali so'zlovchi o'zining obro'sini, hokimiyatini ko'rsatmoqda. (Favqulotda vaziyatlardagi ogohlantirishlar ham shu strategiyaga asoslanadi).

3. *Maksimal samaradorlik* – **bunda** murojaat qilish jarayonida hech qanday ortiqcha soʻzlar yoki mulohazalar ishlatilmaydi. Faqat kerakli maʼlumotlar aniq va ravshan tarzda yetkaziladi. Gaplar qisqa, loʻnda boʻladi. Maqsad – vazifani eng qisqa vaqt ichida, ortiqcha murakkabliklarsiz hal qilish boʻlganligi uchun illokutiv kuchni koʻrsatuvchi vosita (Illocutionary force indicating device – IFID[4;147]) – gapning nima maqsadda aytilganligini koʻrsatadigan soʻz yoki ibora – aniq koʻzga tashlanib turadi. Quyidagi misolda “*gapiring*”, “*yashirmang*”, “*ayting*”, “*qaramang*” kabi imperativlar nutqning illokutsion kuchini ifodalab kelgan:

Rahmatulloh unga qattiq tikilib turardi.

– *Nimaga menga bunday qaraysiz?* – dedi Komissar titroq ovozda. – *Gapiring, maqsadingizni yashirmang, ayting!*

Rahmatulloh undan nigohini olib qochmadi. Komissar bundan battar talvasaga tushdi.

– *Qaramang menga*, – dedi bu safar yalinish ohangida. (“*Ov qissasi*”, 6-bet)

Muloqot jarayonida tilga xos boʻlgan noverbal vositalardan toʻgʻri foydalanish muloqot madaniyatining tarkibiy qismi hisoblanadi. Noverbal soʻzlar muloqot kuzatish kuchi bilan yaqindan bogʻlanadi[8;66]. **Yuqoridagi kontekstda ham Rahmatullohning “qattiq tikilib turishi”** noverbal xatti-harakat boʻlib, kuch va nazoratni ifodalagan hamda kerakli, aniq javob talab qilishga undagan, natijada bevosita strategiyadan foydalanish uchun sabab boʻlgan. Berilgan kontekstning sotsiopragmatik tahlilini quyidagi 2-jadvalda toʻliqroq tahlil qildik:

2-jadval.

Maksimal samaradorlik usulining sotsiopragmatik tadqiqi

Bevosita strategiya		<i>Gapiring, maqsadingizni yashirmang, ayting!</i>
Maqsad		<i>Maksimal samaradorlik (tez, aniq javob talab etish)</i>
Implikatsiya		<i>Yashirin gap borligi</i>
Muloqot		<i>Assimetrik</i>
Ijtimoiy masofa darajasi		<i>Tanish (Rahmatulloh va komissar)</i>
Ijtimoiy rollar		
Rahmatulloh	Rol	<i>Kuchli va oʻziga ishongan, uning qattiq tikilib turishi, nigohini olib qochmasligi orqali obroʻsi balandroq shaxs ekanligidan dalolat beradi.</i>
	Pozitsiya	<i>Komissarning qoʻrquvini kuchaytirib, muloqotdagi ustunligini saqlagan</i>
Komissar	Rol	<i>Zaif va talvasada ekanligi, titroq ovozda gapirishi, qoʻrquvi va yalinish ohangida iltimos qilishi, uni pastki va himoyasiz rolda koʻrsatgan</i>
	Pozitsiya	<i>Javob olish va oʻzini himoya qilishga uringan, lekin bu harakatlar uning zaifligini yanada oshirgan.</i>

4. *Shoshilinchlikni ta'kidlash*: So'zlovchilar tinglovchining e'tiborini jalb qilishni xohlaydigan holatda, bundan tashqari u so'zlovchi tomonidan ma'lum bir vaziyatda zarur bo'lgan muhim yoki shoshilinchlikni ta'kidlash uchun qo'llanadi. Ba'zi iboralar tinglovchining diqqatini jalb qilish uchun shoshilinchlik darajasini ko'rsatadi[9;23]. Bunday hollarda ta'kidlash uchun direktiv nutqiy harakatlarning qat'iyligi "talab ijrosi uchun ajratilgan vaqtni chegaralash yo'li bilan belgilanishi mumkin [6; 171] va bunda intonatsiya kuchliroq bo'ladi:

Begonaning huzurida "opa" deyishga majbur bo'lganini Matluba tushundi.

– *Voy, tinchlikmi? – dedi u bir qadam ortga chekinib.*

– *Tinchlik, – dedi Sarvar ichkariga qadam bosib. – Bolalaringni kiyintir. Faqat hovliqma, lekin tez bo'l.* (Murdalar gapirmaydilar, 124-b.)

II. Ijtimoiy yuzga tahdid minimallashtirilgan bevosita strategiya

Bevosita strategiya uslubi suhbatdoshlarning o'rtasida yaxshi munosabatlar shakllanganida, yuqori darajada ishonch, o'zaro tushunish mavjud bo'lganda yoki so'zlovchi suhbatdoshning his-tuyg'ularini e'tiborga olish zarur deb hisoblamaydigan vaziyatlarda qo'llaniladi. Bunda xushmuomalalik darajasini yumshatish yoki muloqotni silliq kechishiga ko'proq e'tibor bermaydi. Ushbu uslubning asosiy maqsadi vazifani tez va samarali bajarish yoki ma'lumotni juda aniq va qat'iy tarzda yetkazishdir. Agar suhbatdoshlar orasida ijtimoiy masofa yaqin bo'lmasa, strategiyaning boshqa shakllaridan foydalanish afzalroqdir.

Bevosita strategiyaning bu turi N.Ruziyeva tadqiqotlarida so'zlovchi feysiga tahdidning implisit ifodalanish holatlari[10;15] (Case of FTA– oriented bald – on – record usage [3;98]), M.Xolova monografiyasida esa "tuzatish harakati bilan" [1;15] (With redress[4;33]) nomlari bilan keltirilgan bo'lib, bu usulda so'zlovchi ijtimoiy yuzga tahdid (FTA)ni kamaytirish uchun yumshatuvchi lingvistik vositalardan foydalanadi. Bunga quyidagilar kiradi:

3-jadval.

Bevosita strategiyada yuzga tahdidni minimallashtiruvchi lingvistik vositalar

Iltimos ma'nosini ifodalovchi	Salomlashish va xayrlashishni ifodalovchi	Taklif va minnatdorlik ifodalovchi
• <i>Iltimos...</i> • <i>Kechirasiz...</i>	• <i>Assalomu alaykum / va alaykum assalom</i> • <i>Salom</i> • <i>Assalom</i> • <i>Hello / privet</i> • <i>Xayr / ko'rishguncha</i>	• <i>Sizga yo bera olamanmi?</i> • <i>Yordamingiz uchun rahmat!</i> • <i>Uyga kiring / ovqatdan oling / choydan iching...</i> • <i>Sizdan xursandman / minnatdorman!</i>

Bevosita strategiyada "Iltimos", "kechirasiz" modal so'zlaridan foydalanish so'zlovchining tinglovchiga hurmat ko'rsatganligini ifodalab, kommunikatorlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqani mustahkamlaydi, tinglovchining ijtimoiy yuzini (sotsial mavqeyini) saqlashga yordam beradi va talabning bajarilishi ehtimolini oshiradi:

Ayol shunay deb Zokirdan ko'zlarini olib qochib, yolg'on gapirayotganini sezdirib qo'ydi.

– *Itimos, yashirmay ayting, men haqiqatni bilgani atayin keldim. Ayam qattiq betoblar. Nima bolganini aniq bilishim shart.* (“Voy onajonim...” 21-b.)

O‘zbek va fors tilida nutqiy etiket birliklari (salomlashish, taklif, xayrlashish)ni kabi nutqiy aktlarning qaysi strategiyalar orqali namoyon bo‘lishini tadqiq etgan H.Turdiyeva o‘zbek nutqiy etiketida “*O‘ting*”, “*Siz kiring*” kabi buyruq shaklida ifodalangan birliklar bevosita strategiya (direktiv)ga mos kelishini aytgan[11;122].

Tohir Malik asarlarida ham bunday birliklar muloqotning boshlanish va tugallanish nuqtasida qo‘llanilib, suhbatdoshning ijtimoiy yuziga tahdidni kamaytirishni maqsad qilingan:

Asadbek eshik yoniga ilingan, shapaloqdek keladigan xorij telefonini olib, chiroyli tugmachalarni bosib raqam terdi.

- *Allo, kim bu?* – *degan erinchoq ayol ovozi keldi.*
- *To‘xtasin kerak,* – *dedi Asadbek jerkib.*
- *Uxlayaptilar.* – *Uyg‘ot, g‘aflatni, Asadbek akam so‘rayaptilar, de.*
- *Voy, assalomu alaykum, hozir... Ana, turib kelyaptilar...*

Yarim daqiqa o‘tmay xirildoq ovoz eshitildi:

- *Assomaykum, Bek aka, tinchmisiz, omonmisiz, yangam...* (“*Shaytanat*” –1. 73-b.)

Bevosita strategiya foydalanuvchining ijtimoiy yuzni yo‘qotish xavfini minimal darajada ushlab turadi. Lekin noto‘g‘ri vaziyatda qo‘llanganda bu strategiya noqulaylik yoki mojaro keltirib chiqarishi mumkin, ya‘ni sintaktik birliklarning pragmatik maqsad talabi bilan og‘ishi esa til tashuvchilarining muayyan nutqiy vaziyatdagi sotsiopsixopragmatik holatiga ko‘ra yuz beradi[12;33] va kutilmaganda ijtimoiy me‘yorlar buziladi, kommunikatorlarning yuziga tahdid soladi:

- *Hoy, qayinnijon, nima deyapsiz? Biz nima qibmiz?*

“Qaynijon” degan so‘zi hurmat emas, kesatliq ohangida aytilgani uchun o‘t ustiga moy sepilgandek bo‘ldi.

- *Nima qibmiz?! – dedi Zokir ovozini ko‘tarib.*
- *Nima qibmiz-a!! Sen ...*
- *“Sen” lama, men senga kennayi bo‘laman!*
- *He, sendaqa kennyoyini...*
- *Zokir! Tilingni tiy!*

– *Nima deysiz, aka! Onangizni bir manjalaqi xo‘rlasa ham otasi tufayli uyli bo‘ldim, mashinali bo‘ldim, deb indamay o‘tiraverasizmi?*

- *O‘ylab gapir! Hech kim onamni xo‘rlamadi. Xo‘rlatgani yo‘l qo‘ymayman ham!*

– *Xo‘rlatgani qo‘ymasmish... Unda bu jodugarning haqorat qilganini nima deysiz? Nega ayam mening kelishimni kutib qo‘shnikida yotib yurdilar? Xo‘sh?! Xo‘rlatmasmish-a?* (“Voy onajonim...” 27-b.)

Ushbu kontekstda “*Senlama*,” “*Zokir! Tilingni tiy!*”, “*O‘ylab gapir!*” jumalari (bevosita strategiya)da personajlar o‘rtasida nizo paydo bo‘lganligi uchun buyruq maylidagi fe‘llar aynan kuchli ohang bilan tallaffuz qilingan, bu esa so‘zlovchi psixologik holatining o‘zgarganligidan dalolat bergan, bu esa g‘azab, norozilik, ogohlantirish aktlari orqali namoyon bo‘lgan. Pragmatik jihatdan bunday nutqiy aktlarni *pragmatik omonimiya hodisasi* sifatida

ham tasnif qilish mumkin. “Pragmatik jihatdan omonim bo‘lgan bir necha nutqiy aktlar bir vaqtning o‘zida birinchi darajali ma’no imkoniyatiga ega bo‘lishi bilan xarakterlanadi”. Bunda yuqoridagi g‘azab, norozilik, ogohlantirish ma’nolari bir qatorda anglanishi mumkin. Demak, direktiv gapning tinglovchiga yetkazmoqchi bo‘lgan axborotining mohiyatiga ko‘ra jumlaning semantik mazmuni o‘zgarib boradi.

Badiiy uslubda qo‘llaniladigan so‘zlashuv uslubiga xos usullardan yana biri *takror* so‘zni qayta qo‘llash bo‘lib, sintaktik figura sifatida badiiy matndagi his-hayajon ifodasini kuchaytirishga, qahramonlar ruhiyatini emotsional holatlarini ta’sirchan aks ettirishda ahamiyatli sanaladi [13; 78]. Yuqorida berilgan kontekst tarkibida ham “ – *Xo‘rlatgani qo‘ymasmish... Unda bu jodugarning haqorat qilganini nima deysiz? Nega ayam mening kelishimni kutib qo‘shnikida yotib yurdilar? Xo‘sh?! Xo‘rlatmasmish-a?*” jumlasini uchratamiz. Kontekstda ikkinchi shaxsga qaratilgan fe‘l-kesimdan iborat to‘liqsiz gaplar, ko‘pincha, takror holda qo‘llanib, ifodadagi emotsionallikni kuchaytirishga xizmat qiladi[12;50]. Bunda so‘zlovchining aytilgan gapni yana bir bor ta’kidlash, eslatish, kinoya maqsadida aynan “xo‘rlatmoq” so‘ziga urg‘u berilgan va fe‘l tarkibidagi – *ganmish (-gan +emish) morfemalari* xabar qilinayotgan voqeani bilvosita, shubhali tarzda ifodalashga, “-a” yuklamasi esa hayratni ko‘rsatishga xizmat qilgan. Bundan tashqari adresant tomonidan ushbu so‘zning takrorlanishi oldingi kommunikativ vaziyatlar yoki hodisalarni referent sifatida aktualizatsiya qiladi, ya’ni ilgari ma’lum bo‘lgan holatga aniq ishora qilib, muloqot jarayonini pragmatik nazorat ostiga oladi, uning rivojlanishini boshqaradi va muloqot yo‘nalishini belgilaydi.

Demak, bevosita strategiya nutqiy aktlarda ochiq va aniq ifodalangan muloqot shaklida namoyon bo‘ladi. Uning samaradorligi ijtimoiy kontekst, ishtirokchilarning ijtimoiy mavqei, madaniy me’yorlar va pragmatik sharoitga bog‘liq. O‘zbek madaniyatida, odatda, bilvosita strategiyalar afzalroq sanalsa-da, ba’zi sharoitlarda bevosita strategiya aniq va samarali muloqot uchun muhim bo‘lishi mumkin.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Xolova B. Ingliz va o‘zbek badiiy asarlarida xushmuomalalik kategoriyasining lingvomadaniy va sotsiopragmatik xususiyatlari. – Buxoro: Kamolot, 2023. – B. 14, 15.
2. Satriani, S. Hum., M.Pd. Discourse analysis. – Indonesia / Pekalongan, Jawa tengah: Penerbit NEM, 2021. – Pp.70.
3. Brown P. and Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – Pp.95, 98.
4. Lich, G. N. The Pragmatics of Politeness. New York: Oxford University Press, 2014. – Pp. 33, 37, 147.
5. Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: “Akademnashr”, 2013. – Б.156.
6. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент, 2008. – Б. 107, 171.
7. Ҳакимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол.фан.докт.дисс. – Тошкент, 2001. – Б. 130.

8. Shokirova H. O'zbek tilining sohada qo'llanilishi, Farg'ona; Classic, 2023. – B. 66.
9. Ais Lu'luatus Shofa, Bald on record strategies used by the characters in secret society of second born royals movie.– Surabaya, 2022. – B. 23.
10. Ruziyeva N. Ingliz va badiiy diskursi dinamikasida xushmuomalalik strategiyalarining shartlanishi: Filol. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD)...avtoref. – Buxoro, 2024. – B.15.
11. Турдиева Х. Нуткий етикет бирликларининг лингвопрагматик тадқиқи: Филол. фан. бўйича фалсафа док. (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2021. – Б.122.
12. Madaminova M. Matn pragmatik tavsifida sintaktik birliklarning o'rni. Toshkent: Bookmany print, 2023. – B. 33, 50.
13. Қазоқова Н. Ғофур Ғулом насрий асарларининг прагмалингвистик тадқиқи: Филол. фан. бўйича фалсафа док...дисс. Наманган, – Б. 78.